

Nesudeginti J.Lukšos-Daumanto laiškai – pokario kovos bei meilės liudytojai

Žygimanto Gedvilos / 15min nuotr. / Laimos Vincės knyga „Apie anuos nepamirštamus laikus. Juozo Lukšos-Daumanto ir Nijolės Bražėnaitės susirašinėjimas“

Šaltinis: 15min

Šiais metais minint vieno ryškiausių ginkluoto pasipriešinimo sovietų okupacijai dalyvio, partizano Juozo Lukšos-Daumanto (1921–1951) šimtmetį, pasirodė knyga „Apie anuos nepamirštamus laikus“. Knygoje publikuojamas J.Lukšos-Daumanto bei Nijolės Bražėnaitės susirašinėjimas.

Šios istorijos galėjo ir nebūti: abu laiškų autoriai laiškus buvo pasižadėję sudeginti. Vienai iš šios istorijos dalyvių – Nijolei Bražėnaitei-Lukšienei-Paronetto neseniai sukako 98-eri metai. Kitas šios knygos herojus – Juozas Lukša – išduotas žuvo 1951 m., tesulaukęs 30 metų.

„Ši laiškų knyga – tai gilios ir brandžios meilės istorija, kuri užsimezgė ir vyko griauinančios dramatiškos epochos fone. Ši epocha nepakeitė ano meto herojų vertybinių apsisprendimų, nes jie jau anksčiau buvo padaryti neatšaukiami, tačiau ji pakeitė jų likimus“, – teigia Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidyklos vadovas Gytis Vaškėlis.

Ši laiškų knyga – tai gilios ir brandžios meilės istorija, kuri užsimezgė ir vyko griauinančios dramatiškos epochos fone.

Rašytojos ir žurnalistės Laimos Vincės-Sruoginis sudarytoje knygoje publikuojami visi šiaandien prieinami Juozo Lukšos laišakai Nijolei Bražėnaitei. Taip pat pirmą kartą skelbiami pačios Nijolės Bražėnaitės, būsimos Lukšienės, laišakai Juozui. Iš viso – 211 laiškų. Kartu su laiškais publikuojamos ir Juozo bei Nijolės kartu darytos ir dėliotos albumo nuotraukos, jamžinūsios neilgą jų bendravimą.

Juozas Lukša ir Nijolė Bražėnaitė Treifelbergo kalnuose. 1950. N.Bražėnaitė: „Juozas turėjo automatinį fotoaparata. Jį uždėdavo ant akmens, nustatydavo, ir aparatas mus nufotografuodavo“.

Pasak knygos sudarytojos, „mylėti kitą yra prisiliesti prie to, kas šviesiausia žmogaus sieloje. Paleisti mylimąjį eiti savo sielos ir įsitikinimų keliu yra aukščiausia meilės išraiška. Tai ir yra ta meilės dovana, kurią Nijolė Bražėnaitė padovanojo partizanų vadui Juozui Lukšai-Daumantui, kai jį išleido sugrįžti į Lietuvą toliau kariauti rezistencijoje prieš sovietų okupaciją. Jauna pora paaukojo savo asmeninę laimę dėl aukštesnio tikslo – kovos už Lietuvos Nepriklausomybę“.

Su Juozu Nijolė Bražėnaitė susipažino 1948 m. vasarą Paryžiuje. Tuo metu jis jai buvo pristatytas Skrajūno vardu. „Tada supratau, kad jis yra tas paslaptingas asmuo, kuris mane ir mano dvynę seserį Vidą žinojo dar iš Kauno universiteto laikų, kai, būdamas studentas, gyveno visai netoli mūsų šeimos namo Aleksote. Aš jo neprisiminiau, bet Vida, kiek vėliau iš jos patyriau, prisiminė“, – pasakoja N.Bražėnaitė.

Pasak jos, pirmasis Juozo laiškas, rašytas iš Stokholmo tuoj po pažinties, buvo adresuotas jai ir klasės draugei iš „Aušros“ mergaičių gimnazijos laikų Marytei Arštikaitytei, su kuria jos buvo baigusios medicinos fakultetą Innsbrike, bet nebūdamos Austrijos pilietės, negalėjo dirbti medicinos srityje.

Štai kaip šių laiškų atsiradimo istoriją prisimena būsima J.Lukšos žmona Nijolė: „Vienos prancūzų šeimos dėka pakliuvom į Paryžių. Čia ieškojome būdų, kaip susirasti kokio nors darbo, bent kiek susieto su medicina. Pagelbėjus vienam gana žinomam hematologui dr.Arnault Tzanckui, galėjome užsidirbti sau duoną, kas tris valandas darydamos tuomet trumpai veikusio penicilino injekcijas dr. Tzancko ligoniams.

Marytei emigravus į Kanadą ir man patyrus, kad įsigyti Prancūzijos medicinos diplomui dar reiktų pridėti dvejus metus studijų ir parašyti diplominį darbą, aš per dr. Tzancką gavau darbą Šv. Antano ligoninėje (Hôpital de St. Antoine) Paryžiuje, kraujo transfuzijos centro laboratorijoje, kurioje dirbau ligi 1948 m. lapkričio galo, kol susirgau plaučių tuberkulioze ir šešiams mėnesiams buvau paguldyta į tą pačią ligoninę. Išgulėjau ligi 1949 m. gegužės. Po to buvau perkelta į Sancellemozo sanatoriją, Prancūzijoje, Savojos kalnuose, netoli Šveicarijos. Ten išbuvau ligi 1950 m. birželio pradžios, daugiau kaip metus. [...]

Nuo Juozo grįžimo iš Švedijos ligi mano susirgimo praėjo keli mėnesiai. Per tą laiką mes artimiau susidraugavom ir vienas kitą pamilom, bet pasimatyti tegalėjom retkarčiais, kai jo pareigos, susietos su misija Vakaruose, jam tai leisdavo.

Man susirgus, Juozo apsilankymai ligoninėje buvo labai reti ir be galo komplikuoti. Jis turėjo išvengti susidūrimų su mane lankančiais draugais bei pažįstamais, kad nebūtų dešifruotas; privalėjo laviruoti tarp savo įsipareigojimų ir mano lankytojų, nes lankymo valandos buvo labai ribotos.

Netrukus po vestuvių Juozas perėjo Amerikos žvalgybos žinion, daugiau jo nemačiau ir nieko apie jį nežinojau,

Apie jo egzistavimą Paryžiuje žinojo tik keli asmenys, su kuriais jis palaikė ypatingą ryšį ir kurie yra minimi jo laiškuose. Beveik visi šie Juozo laiškai buvo man rašyti į ligoninę tarp jo retų manęs aplankymų ir vėliau – į sanatoriją, į kurią jis du kartus tegalėjo atvažiuoti. Tik keletas paskutinių laiškų buvo parašyti į Tūbingeną, kur po sanatorijos gyvenau [...] ligi pat mudviejų vestuvių, kurios įvyko 1950 m. liepos 23 d. mažoj Unterhauseno bažnytytėlėj, netoli Tūbingeno. [...]

Juozas Lukša ir Nijolė Bražėnaitė Treifelbergo kalnuose. 1950. N.Bražėnaitė: „Atsimenu, Juozas lakstydavo aplinkui ir ieškodavo geriausias vietas fotoaparatu, vis norėdamas pagauti geresnį rakursą“.

Netrukus po vestuvių Juozas perėjo Amerikos žvalgybos žinion, daugiau jo nemačiau ir nieko apie jį nežinojau, o jis tuo metu jau buvo skraidinamas į Lietuvą. [...]

Nors Juozas man daug kartų minėjo, kad sunaikinčiau jo laiškus, nes bijojo, kad jie nepapultų į nepageidaujamas rankas, prisiversti tą padaryti negalėjau. Jo laiškus laikiau paslėpusi, ir niekas apie juos nežinojo. Jų skaityti po mūsų paskutinio atsiveikinimo irgi negalėjau, nes man tai buvo tas pats, kas dar giliau atverti neužgydomą žaizdą...”

Juozas man daug kartų minėjo, kad sunaikinčiau jo laiškus, nes bijojo, kad jie nepapultų į nepageidaujamas rankas, prisiversti tą padaryti negalėjau.

Juozas Lukša – Nijolei Bražėnaitei, Paryžius, 1949-02-16

Paryžius, 16·2·1949

Mano Brangioji Niliuk,

nežinau, ar ir Tu šią valandą skendi tokiame nykume, kaip ir aš? O gal Tu rami, priešpietines savo nuotaikas man perdavus. Noriu tikėt, kad šią rėkiančią tuštumą manyje sukėlė aplankymas Tavęs; o gal pabudo 16-tos vasario nuotaikos.

leškau ir nesurandu nei kaltininko, nei atsakymo, kodėl aš šiandien čia, o ne ten, kur jau privalau būti. Metai su kaupu nežinios kankina mano sąžinę. Metai su kaupu, kai paskutinius savo pėdsakus palikau kruvinuos tėviškės dirvonuos. Metai su kaupu, kai akis akin nematau kryžiuojamos numylėtos mūsų Lietuvos. Metai su kaupu, kai tiesiog negirdžiu klykiančių skausmo raudų. Šie metai su kaupu jau suspėjo iš daugelio mano geriausių draugų pareikalauti nemirtingos mirties. Metai su kaupu, kai aš nedalyvauju anoj mirties ir gyvybės procesijoje kartu su gausiais tūkstančiais taurių lietuvių. Perkošiu mintimis jau penktų metų krauju įmirkusius apkasus, prisimenu ilgas galerijas mirtimi paženklintų draugų ir, gyvent norėdamas, o trokštu ir savo kaulus matyt besirikiuojančius tarp anų sukryžiuotų griaučių. Tik gaila to, kas nebaigta pasiekti. Tai šios vasario 16-tos proga!

Metai su kaupu, kai aš nedalyvauju anoj mirties ir gyvybės procesijoje kartu su gausiais tūkstančiais taurių lietuvių.

Mudu šiandien kalbėjom apie kantrybę. Leisk man papasakoti ir apie ją tenai. Menu, vieną ankstyvą rudenį pavakariop į mūsų urvą atšliaužia ryšininkas ir štai kokias gaunu žinias:

Šiandien 9 val. ryto buvo apsupta 200 rusų Šarūno slėptuvė. Po kelių valandų kautynių slėptuvėj gynęsi 5 partizanai nusižudė. Tie patys rusai prie slėptuvės pas pil. B. aptiko ryšininkes Jūratę ir Ramunę. Jūratė išsitraukus pistoletą sužeidė vieną rusą ir nusišovė. Ramunę pavakariop pusgyvę rusai atvedė į Pakuonį su, tardant, sulaužytais rankų sąnariais...

Juozas Lukša ir Nijolė Bražėnaitė prie viešbučio Treifelberge. 1950.

GVR-š-bui [Garliavos štabui ?] pavyko gauti iš P-nio [Pakuonio?] ir G-vos [Garliavos] valsčių naujai išvežtinų gyventojų sąrašus... Vakar iš Kauno kalėjimo 3000 kalinių išvežti link Vilniaus. Apie 1/3 nebepaėjo..... Tokios tai buvo ryšininko naujienos. Užsisukau BBC. Tačiau – nieko džiuginančio. Vis dar užmerkę akis mūsų košmarui konferuoja su mūsų budeliais.

Įsijaušk, Niliuk, į aną dalinio vado padėtį. Ir kokį matą pasiūlysi jo ištvermei ir jo kantrybei? Ką įsakyti ir kaip instruktuoti kovotojus, kurie nematydami jokios dar laisvės properšos su TBCos reumatų skaito savo kovos dienų likučius? Ką patarti ir kaip paguosti šeimą, kurią nueini perspėti, kad slėptųsi, nes ryt veš, kai vakare įslenki į jų lūšnas? Kokias priemones naudoti nušluostyti ašaroms ar sumažinti skausmą širdies, kai nueini pranešti šeimai, kad vakar susisprogdino brolis, sūnus, tėvas, kad sesuo ar duktė jau greit nepareis, nes sutrupintais sąnariais ją link Kauno išvarė?.. Tai sąlygos, su kuriomis taip pat reikia susidoroti žmogiškai prigimčiai ir žmoniškai kantrybei. Jei aš save išskirčiau iš anų mano brangių draugų tarpo, tai jų turimą ištvermės matą aš siūlyčiau visiems jų sunkiai įveikiamose sąlygose.

Kokias priemones naudoti nušluostyti ašaroms ar sumažinti skausmą širdies, kai nueini pranešti šeimai, kad vakar susisprogdino brolis, sūnus, tėvas...

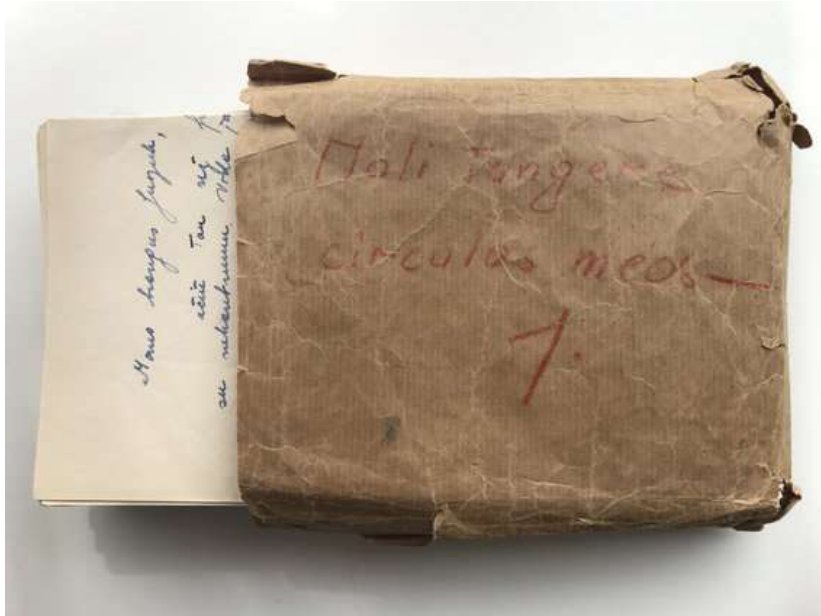
Tokia tai buvo padėtis prieš vienus su kaupu metų. Ir vėl praėjęs laiko tarpas padėtį pakeitė ne kitaip, kaip tik didesnio skausmo, kančių ir ašarų kryptim. Ana buvus ištvėrmė jau bus atsilikus pagal nūdienę. O šia 16-tos proga mes nors ilgimės anų kančių.

O kad jau po dvyliktai, tai tik Sudiev, Niliuk, galiu dadėt.

Bučiuoju – T.Juozis

P.S. Atleisk už tokį laišką ir taip prikrevezetą. Pati kalta, nes per daug man patinki.

T. J.

Vokas, į kurį Juozas Lukša sudėjo Nijolės laiškus prieš išskrisdamas į misiją. Ant voko ranka užrašyta lotyniškai „Noli tangere circulos meos“ (Nelieskite mano apskritimų). Laimos Vincės nuotr.

Nijolė Bražėnaitė – Juozui Lukšai, Tiubingenas, 1950-06-19

Tübingen, 1950.6.19

Mano Latre,

Noriu Tau parašyt ir išliet savo laimės kupiną širdį. Vakar prieš išvažiuojant dėdei į Prancūziją pasakiau jam apie mudviejų liepos mėnesio vestuves. Pasakiau visai paprastai ir norėjau pamatyti, kaip jis į tai reaguos. Jis mane pabučiavo ir pasakė, kad esąs labai laimingas tai girdėdamas. Tačiau, kai pareiškiau, kad šliubas bus turbūt Kirchheime, jis man pasakė, kad jokios kalbos apie tai negali būt. Prašė, kad jo palauktumėm grįžtant atgal ir kol kas nieko nenukartumėm. Nežinau, ar jis to nenorėtų dėl savo santykių su kan. Kapočium, ar tik dėl to, kad jo honoras neleidžia vestuves daryt kitur negu Tübingene. Su teta irgi buvo visai paprasta, nors man širdis ir plakė iš susijaudinimo apie tai jai šnekant. Ji tik norėtų, kad mus sušliūbavotų prof. Krupavičius, o ne k. Kapočius. Kaip žinai, man tai irgi daugiau patiktų, nes prof. Krupavičių daugiau pažįstu. Tačiau tai ne toks svarbus dalykas. Teta visai supranta, kad Kirchheimas būtų daug diskretiškesnė vieta ir tikisi, kad dėdė gal irgi sutiks.

Tu man, mano Meile, sakei, kad atostogas imsi nuo liepos 9-to ligi 19-to. Tačiau, jei Ugnelė grįš tik 15-to ar net po jo, tai mudviem liks per maža dienų laimingiems pabūt. O aš norėčiau, kad jų būtų kaip galima daugiau. Ar negalėtum bent keletu dienų jas pavélint? Bent nuo 12-to ligi 22-ro? Teta rašys Ugnelei ir jos aiškiai atsiklaus, kada tiksliai egzaminai baigiasi. Aš tikiuosi, kad ji ir iš [=prieš?] 15-tą gali grįžt į namus. Dėdei priminiu, kad nepamirštų paimt Tavo pinigų

pas svočiola. Mano Juozuk, ar Tu nepagalvojai, kad svočiolams reiktų parašyt ir juos pakviest? Juk jie tikrai šia proga atvažiuotų. Ką Tu apie tai manai?

Aš žinau, kad visa tai bus visai kitaip, negu kad paprastai gyvenime vyksta...

Aš nežinau, kaip Tau išreikšt visa tai, ką jaučiu, kai galų gale pildosi mudviejų senos svajonės. Aš žinau, kad visa tai bus visai kitaip, negu kad paprastai gyvenime vyksta, tačiau kiekviena minutė, kuri mudu fiziškai išskirs, tikrai daugiau sutvirtins mūsų dvasinį ryšį ir viskas bus paaukota Tavo (ir mano) pirmajai numylėtinei. Aš Tau tiek mažai kalbėjau, kai Tu buvai atvažiavęs, tačiau paprasti žodžiai dažnai tik nublankina. Žinau, kad Tu tai supranti ir tam žodžių nereikia. Aš gyvenu vien tik Tavim ir gilia gilia laime.

Sveikink labai Julijoną.

Tave, mano Meile, bučiuoju tūkstančius kartų ir laikiu Tavęs.

Tavo Širdis